

MUNKAERŐPIAC MAGYARORSZÁGON 2000-BEN

Írta
LAKY TERÉZ

Bevezetés

- 1. A népesség gazdasági aktivitása – európai összehasonlításban**
- 2. Főbb változások a népesség munkaerőpiaci helyzetében, 1999–2000**
 - 2.1. A foglalkoztatottság mértéke**
 - 2.2. A szektorok, ágazatok**
- 3. A munkanélküliség alakulása**
- 4. A gazdaságilag inaktívak**

BEVEZETÉS

A fejlett országokban – mindenekelőtt az USA-ban és Európában – a 90-es évtized második felének biztató gazdasági növekedését követően 2000 végére érzékelhetően lelassult néhány meghatározó ágazat, elsősorban az információ-technológia addig dinamikus fejlődése. A megtorpanás kedvezőtlenül hatott a munkaerőpiacra is. A megrendelések visszaesése miatt nemcsak az érintett, de a kapcsolódó ágazatokban is elsőként a nagy multinacionális cégek kezdték átszervezni tevékenységeiket, tömegesen bocsátva el alkalmazottaikat, elhalasztották a tervezett beruházásokat. Az addig a munkahelyteremtés esélyeit ígérő ágazatok fejlődésének lefékeződése szélesülő körben, több termelő és szolgáltató ágazatban is mérsékelte a foglalkoztatás növeléséhez fűződő reményeket. Az európai unió tagállamaiban az év első felének eredményei azonban még elégségesek voltak az addig kedvező munkaerőpiaci folyamatok fennmaradásához: a foglalkoztatás az előző évhez képest az unió átlagában 62,3%-ról 63,3%-ra nőtt, a munkanélküliségi ráta 9,1%-ról 8,2%-ra csökkent.

Magyarországot – bár gazdasága egyre erősebben kötődik a világgazdasághoz – 2000-ben még kevésbé érintették a lassuló növekedés hatásai. A gazdaság dinamikusan fejlődött. A nemzeti jövedelem 5,2%-kal nőtt, meghaladva számos fejlett ország növekedési ütemét, egyúttal fokozatosan pótolva az évtized elején, az egykori KGST-piac összeomlásával járó válság okozta súlyos visszaesést és veszteségeket. A bruttó átlagkeresetek az inflációt kissé meghaladó mértékben, 13,5%-kal nőttek az előző évhez képest, s a keresők nagy többségét jelentő, az 5 fős és nagyobb szervezetekben alkalmazásban állók havi átlagkeresete 87 645 Ft volt 2000-ben; ezen belül a fizikai dolgozóké 61 930, a szellemieké 121 779 Ft. A csaknem 10%-os (9,8) infláció következtében azonban – az előző 3 év nagyobb ütemű növekedésétől eltérően – a reálkeresetek csupán 1,5%-kal nőttek.

A gazdaság eredményes működése ellenére a munkaerőpiac fő siker mutatója, a foglalkoztatottság csak szerény mértékben javult 2000-ben. A munkanélküliség ugyan csökkent, de változatlanul igen magas a gazdaságilag inaktívak, a nem foglalkoztatottak, de munkát sem keresők, illetve magu-

kat munkanélküliként sem regisztráltak aránya. Európai összehasonlításban Magyarország munkaerőpiacának állapota – a foglalkoztatottak létszámának mintegy 37 ezer fős növekedésével, s a regisztrált munkanélküliek mintegy 19 ezer fős csökkenésével együtt – az Európai Unió sorrendben az utolsó, kevésbé fejlett országaihoz hasonlít.

A következőkben a magyar munkaerőpiac 2000. évi állapotát két nézőpontból tekintjük át: a) a hazai változások, b) a nemzetközi – elsősorban az Európai Unió tagállamaihoz – illeszkedés szempontjából.

Mint ahogy Magyarországon, hasonlóan a világ számos országának gyakorlatához, kétféle számbavételi rendszer létezik: a nemzeti szabályokon alapuló és a nemzetközi összehasonlításokhoz alkalmazkodó. Mindkettő szerint értékeljük a munkaerőpiac helyzetét.¹ Az áttekintés során a demográfiai és a gazdasági körülményekben 1999 és 2000 között történt változásokra összpontosítunk, de ahol csak lehet, az adatokat a hosszabb távú trendekhez illesztjük. Fontosságuk ellenére kevésbé érintjük itt a munkaerőpiac fő folyamataira várhatóan a következő években erőteljesebben ható szervezeti és jogszabályi változásokat, minthogy ezeket e kötetben önálló tanulmány részletesen ismerteti és értékeli. (Így a foglalkoztatáspolitikai irányításában 2000 közepén történt változást; a foglalkoztatáspolitikai kialakításának, s a Munkaerőpiaci Alap felhasználása döntési jogának a Szociális- és Családügyi Minisztériumtól a Gazdasági Minisztérium hatáskörébe kerülését, valamint a Foglalkoztatási törvény módosításával életbe lépett új szabályokat, amelyek közül a legfontosabbnak a járadékra jogosult regisztrált munkanélküliek segélyezési idejének rövidülése, valamint a jövedelempótló támogatás megszűnése tekinthető.) Noha a kötet megjelenésekor már ismertek más – 2001-ben életbe lépett – változások is (például a minimálbérnek a 2000-ben érvényes 25 500-ról 40 000.- Ft-ra emelése; valamint a munkaerőpiaci szervezet átalakítása Foglalkoztatási Hivatallá), s az év kezdetén felerősödtek a munkaerőpiacot érintő negatív gazdasági hatások, sokféle újabb folyamat kezdeti következményeit korai lenne véglegesnek, változatlanoknak tekinteni. Az adatokon alapuló értékelést-áttekintést ezért zártuk le 2000-re.

¹ A nemzeti szabályozások alapvetően a tradíciókat, az ország elfogadott, uralkodó értékrendjét tükröző, a parlamentek által jóváhagyott törvények, jogszabályok. Ezek számos tényezőre terjednek ki: az adott országban érvényes munkavállalási kor (együttal a nyugdíjrendszer által felkínált feltételek); a munkajoggal szentesített szabályok (napi, heti, éves stb. munkaidő); az alkalmazásban állókat megillető juttatások (a gyermekgondozás idejére igénybe vehető kedvezményektől a felmondás szabályozásáig stb.). A nemzetközi összehasonlításokhoz figyelembe vett tényezők jellemzően a többségi nemzeti szabályozásokhoz igazodnak. Ma világszerte a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) a munkáltatók, munkavállalók és a kormányok (ún. tripartit) megállapodásán alapuló ajánlásai képezik a nemzetközi összehasonlításokhoz alkalmazott, a nemzetek által elfogadott közös normákat.

1. A NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSA – EURÓPAI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

Ma már a világ fejlettebb országaiban a legfontosabb politikai, társadalmi és gazdasági célok közé tartozik, hogy a lehetőségből – a potenciális munkaerőforrásból – minél több hasznosuljon; minél jobban értékesüljön az egyének munkaereje, képessége.

2000. január 1-jén Magyarország 10 milliós népességéből 6,2 millió minősült munkavállalási korúnak, mintegy 90 ezerrel többen, mint egy évvel

korábban. A munkavállalási korúak létszáma az év során 60 ezer fővel – a KSH Munkaerőmérésének 2000. január 1-jei 6207,5 ezer fős adatához képest –, a KSH munkaerő-felmérésének éves átlagos adata szerint 6267 ezer főre növekedett. A növekedésben a demográfiai tényezőknél túl közrejátszott a nyugdíjkorhatár 1997 óta tartó, folyamatos növekedése: 2000-ben az 57 éves nők és a 61 éves férfiak korosztálya maradt munkavállalási korú. (Mint köztudott, a hazai munkavállalási kor – 2000-ben a férfiak esetében 15–61, a nők esetében 15–57 év – a folyamatos növekedés ellenére még mindig alacsonynak számít Európában, ahol ma már általában 64 év a felső korhatár, mind a férfiak mind a nők számára. A nemzetközi összehasonlításokhoz – a nemzeti szabályoktól függetlenül – a 15–64 éves kort veszik alapul.)²

Általános tapasztalat, hogy – kevés kivétellel – minél jobb módú, fejlettebb valamely ország gazdasága, annál többen dolgoznak polgárai közül – akik aztán a jólétet gyarapítják. Ezt tanúsítja az USA magas (74%-os) foglalkoztatottsági szintje, Európában az EU tagországai közül Dánia (2000-ben 76%-os) valamint Hollandia, Svédország, az Egyesült Királyság 70% feletti, Ausztria 70%-ot megközelítő foglalkoztatottsága. (A kivételek egyike Portugália, amely nem tartozik a legjobb módú országok közé, mégis Ausztriával azonos szintet ért el a 15–64 évesek foglalkoztatásában.) A másik póluson a kevésbé fejlett Európai Unió országok állnak: Görögország (56,6%-os), valamint az 50%-ot alig meghaladó aránnyal Olaszország (53,5%) és Spanyolország (55,0%). Az EU-ban a foglalkoztatottság átlagos szintje 63,3% volt 2000-ben. Magyarországon – a KSH munkaerő-felmérésének adatai szerint – a 15–64 évesek 56,4%-a, 3,85 millió férfi és nő volt kereső 2000-ben. A hazai munkavállalási korúakkal számolva természetesen valamivel jobb az arány: 60,5%; de még így sem érte el az EU átlagát.

A foglalkoztatottakon kívül gazdaságilag aktívnak minősülnek a munkát keresők. Az egymástól ugyancsak különböző nemzeti, illetve nemzetközi meghatározás szerint mért munkanélküliség Magyarországon – mint már évek óta – egyaránt csökkent. A kétféle számbavétel szerint jelentős – csaknem 130 ezer fős – a különbség a hazai szabályok szerint regisztrált munkanélküliek (390,5 ezer fő) és a munkaerő-felmérés aktívan munkát keresői (262,5 ezer fő)³ létszámában, a 2000-ben kimutatott csökkenés azonban hasonló nagyságrendű (regisztrált: 19 ezer, MEF: 22,2 ezer fő).

A MEF adatai alapján számított, 6,4%-os munkanélküliségi ráta alacsonyabb az EU tagországok átlagos 8,2%-os rátájánál. (Bár az EU 15 tagországa közül – amelyek mindegyikében ugyancsak csökkent a munkanélküliség – nyolcban a ráta nem érte el a 6%-ot, háromban azonban 10% feletti maradt.)

Az EU már 1999-ben úgy értékelte, hogy az alacsony munkanélküliségű országokban az álláskeresés rövidülő időszaka egyre inkább csupán átmenet

² Az ILO ajánlása egyébként a 74 éves kort jelölte meg felső korhatárként, minthogy a világ számos országában a növekvő élettartam eredményeként a népesség jelentős hányada kíván dolgozni a nyugdíjkorhatár elérését követően is. A nemzetközi összehasonlítások céljaira minden országban azonos elvek és módszerek szerint készülő felmérésekben (Labour Force Survey = LFS) ezért a 15–74 éves népességet tekintik potenciális munkaerőforrásnak. Így készül Magyarországon a KSH-nak az LFS-hez minden vonatkozásban csatlakozó munkaerő-felmérése (MEF) is. E nagyobb halmazból emelik ki a 15–64 évesekre vonatkozó adatokat. Magyarországon 2000-ben csaknem 7,7 millió (7785,9 ezer) létszámú volt a 15–74 éves népesség; de a 64 éven felüliek közül csupán 23,4 ezer fő volt foglalkoztatott.

³ A munkaerő-felmérés azonban a gazdaságilag inaktívak között évente több mint százezer (2000-ben 107 ezer) dolgozni kívánó, de munkát aktívan nem kereső, ún. „passzív munkanélküli” is kimutat.

két munkahely között. Magyarországon egyes térségekben, szakmákban, meghatározott képzettségek esetében hasonló a helyzet, de a munkanélküliek jelentős hányada (44%-a) 2000-ben már egy évnél régebben keresett munkát.

A dolgozók, és a dolgozni kívánók (azaz a gazdaságilag aktívak) a hazai munkavállalási korúak 64,6%-át tették ki, a 15–64 éveseknek pedig 60,2%-át. Ez önmagában is jelzi, hogy Magyarországon sajnálatosan alacsony a felnőtt népesség gazdasági aktivitása, s az utóbbi néhány év javulása ellenére sem sikerült a foglalkoztatást érdemlegesen növelni. Következésképpen továbbra is nagyarányú a nem foglalkoztatott és aktívan munkát sem kereső, azaz a gazdaságilag nem aktív népesség. A hazai munkavállalási korúak több mint egy harmada (35%-a) 2000-ben sem volt jelen a munkaerőpiacon. Elsősorban a nők váltak inaktívvá: a 15–57 éves nők több mint 40%-a, minden 2–3-ik nő önként vagy kényszerből lemondott arról, hogy dolgozzon, vagy, hogy munkát keressen.

A gazdaságilag inaktívak mintegy háromnegyede, 1,7 millió férfi és nő társadalmilag indokoltan maradt távol a munkaerőpiactól (még tanul, gyermekgondozás, betegség, rokkantság, nyugdíjazás miatt). Több mint félmillióan azonban egyéb – személyi, családi, munkaerőpiaci stb. – ok miatt, és (látható) jövedelem nélkül váltak inaktívvá.

A népesség gazdasági aktivitása – mint az egész évtized során – jelentősen különböző maradt az ország tervezési-statisztikai régióiban. Valójában – mint a változásokat nyomon követő kutatások jelzik – az évtized elején még jelentős különbségek fokozatosan csökkentek a fejlett, a közepesen fejlett és az elmaradott régiók között.⁴

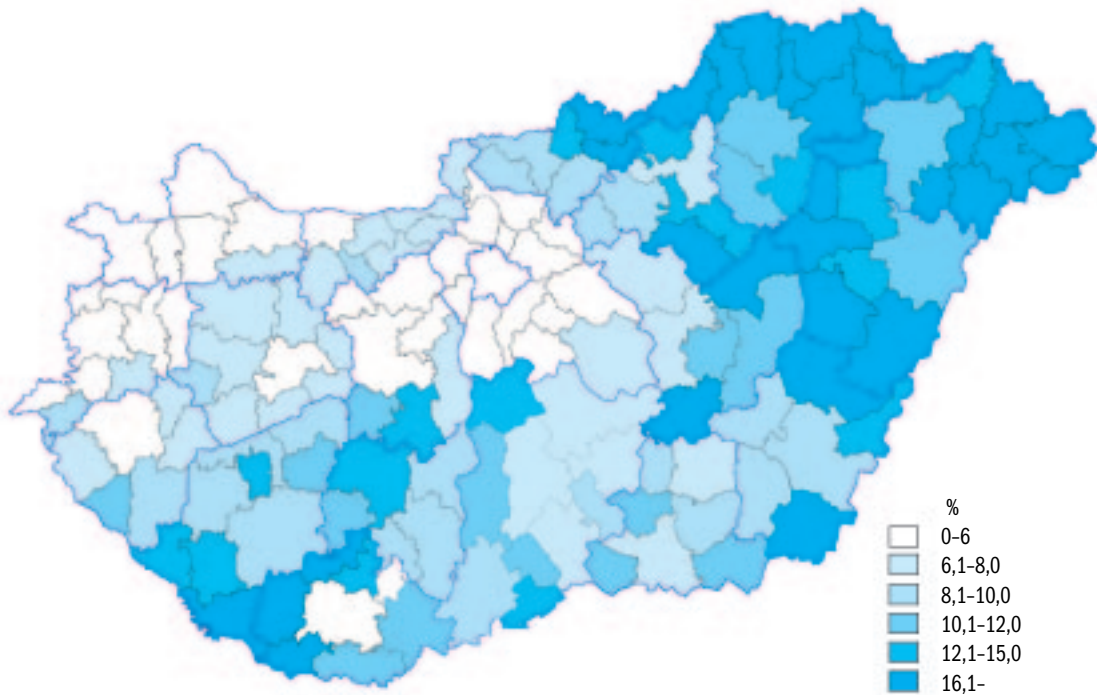
A fejlett régiók csoportját Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl alkotja. E régiókban az átlagosnál magasabb a foglalkoztatás; a munkavállalási korú népességből a keresőké eléri a kétharmadot, a munkanélküliségi ráta pedig 5% alá csökkent. A közepesen fejlett régiók csoportjában (Dél-Dunántúl, Dél-Alföld) a foglalkoztatási arány meghaladja a 60%-ot; a munkanélküliségi ráta nem éri el a 8%-ot. Az elmaradott régiók csoportjában (Észak-Magyarország, Észak-Alföld) a foglalkoztatottak aránya nem éri el a 60%-ot, a munkanélküliségi ráta pedig Észak-Magyarországon még 2000-ben is meghaladta a 10%-ot.

A régiók szintjén az évek során csökkenő különbségek a MEF adatai szerint az utóbbi 2 évben nem változtak lényegesen. A legmagasabb és a legalacsonyabb munkanélküliségi ráta között 1999-ben 2,6; 2000-ben 2,4-szeres volt a különbség.

A tervezési-statisztikai régiók szintjén mért adatok azonban elfedik a kisebb térségek viszonylag kis méretű, zárt, szegmentált helyi munkaerőpiacain létező jelentős különbségeket. Az OMKMK kistérségi és település-szintű adatai szerint a munkanélküliségi ráták különbségeinek döntő része

⁴ Lásd erről Fazekas Károly: Regionális különbségek a munkaerőpiacon, in.: *A munkaerőpiac keresletét- és kínálatát alakító folyamatok 2001*. Foglalkoztatási Hivatal.

1. ábra: A regisztrált munkanélküliségi ráta alakulása a kistérségekben, 2001 március

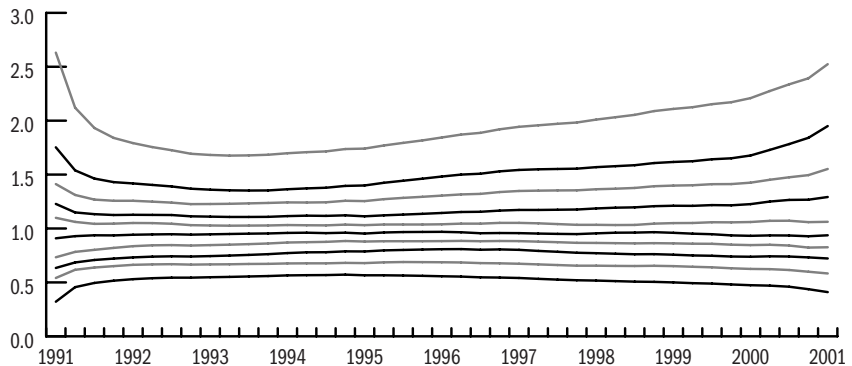

Forrás: Fazekas Károly: Regionális különbségek a munkaerőpiacon, in.: A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok 2001. Foglalkoztatási Hivatal.

a nagy régiókon belül alakul ki. (1. ábra) Sőt, a kistérségi munkanélküliségi ráták különbségei az elmúlt években folyamatosan nőttek. A 2. ábrán látható, hogy a regionális különbségek növekedése elsősorban a magas munkanélküliségi rátával rendelkező régiók relatív helyzetének folyamatos romlásából fakad. Az eleve kedvezőbb helyzetű térségek jobbra megtartották előnyösebb pozíciójukat; miközben a kezdettől válság-térségnek minősülőök zömmel ma is a legkedvezőtlenebb helyzetűek között találhatók.

A regionális hátrányok többnyire halmozódnak is. Az átlagosnál magasabb munkanélküliségi ráták viszonylag magas inaktivitási arányokkal párosulnak, jelezve egyúttal, hogy a munkalehetőségek hiánya gyakran kényszerű inaktivitásba meneküléssel jár. A hátrányos helyzetű régiókban kedvezőtlenek a munkanélküliek adottságai is: az átlagosnál magasabb a legfeljebb 8 osztályt végzettek, a tartósan munkanélküliek, s amiatt jövedelem-pótló támogatásban, illetve rendszeres szociális segélyben részesülők aránya. (1. és 2. táblázat)

2. ábra: A regisztrált munkanélküliségi ráta regionális különbségeinek alakulása a KSH kistérségek szintjén, 1990-2001

Megjegyzés: A munkanélküliségi ráta alapján számított decilisek átlagos munkanélküliségi rátája osztva a mediánnal

Forrás: Fazekas Károly: Regionális különbségek a munkaerőpiacon. In: A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok 2001. Foglalkoztatási Hivatal.

1. táblázat: A regisztrált munkanélküliek aránya a munkavállalási korú népességből a település típusa és nagysága szerint, 1999

	Átlag	Darab	Átlagos eltérés	Minimum	Maximum	Különbség
A település típusa						
Főváros	2,5	1	0	2,5	2,5	0
Megyei jogú város	7,7	22	4,5	1,8	20,9	19,1
Város	11,2	199	6,8	1,1	33,9	32,8
Község	14,8	2 909	11,3	0	79,8	79,8
A település nagysága az 1999-es lakónépesség szerint						
-500	17,2	1 032	13,2	0	77,5	77,5
501-2 000	14,4	1 337	10,5	1,0	79,8	78,8
2 001-5 000	11,8	483	8,0	0,9	51,0	50,1
5 001-50 000	10,7	253	7,0	0,9	38,7	37,8
50 000+	6,7	21	3,5	1,8	16,6	14,8
Összesen	14,55	3 126	11,1	0	79,8	79,8

Forrás: MTA-KTK Regionális adatbázis

A zárványként létező, rossz munkaerőpiaci helyzetű régiók rendszerint kívül esnek a beruházások, fejlesztések előnyben részesített (infrastrukturálisan fejlett, képzetesebb munkaerőt kínáló stb.) térségein; a beruházók nem kívánnak a viszonylag távoli, elmaradott régiókba települni. S bár az utób-

biakból sokan vállalnak munkát az ingázással elérhető településeken, a többség számára igen nehezé teszi ezt a közlekedési infrastruktúra fejletlensége és a közlekedés magas költsége. Az elmaradott települések hátrányait kiegyenlíteni hivatott mechanizmusok tehát egyelőre kevésbé működnek.

Az első számú cél, évek óta egyre sürgetőbbben, a foglalkoztatottság jelentős növelése, s így módon a munkanélküliek és a gazdaságilag inaktívák számának csökkentése. Az egyéneknek, a társadalomnak és a gazdaságnak egyaránt alapvető érdeke, hogy az ország lehető legtöbb polgárának legyen munkahelye, kereső foglalkozása, a megélhetését szolgáló jövedelme. Ez a törekvés egybeesik az Európai Unió valamennyi tagállamának közös céljával: 2010-re a foglalkoztatottság 70%-os szintre növelésével. A cél elérése a tagállamok többségétől jelentős erőfeszítést kíván, a társadalmi partnerekkel közösen kimunkált munkajogi, adózási, járulékfizetési, oktatási stb. intézkedéseket, amelyekkel elősegíthetik a dolgozni kívánók foglalkoztatását. Minderre fokozottan van szükség nálunk is.

2. táblázat: A regisztrált munkanélküliek jellemzői a regisztrált munkanélküliségi ráta szerint képzett kvartilisekben, 2000 december (%)

Kvartilisek	Max. 8 osztályt végzett	180 napon túl regisztrált	Jövedelempótló támogatás	Rendszeres szociális segély
Alsó	36,4	43,6	15,8	3,5
Második	38,7	45,0	21,1	6,3
Harmadik	44,8	50,4	27,1	8,0
Felső	50,5	55,6	35,9	14,6

Forrás: MTA-KTK Regionális adatbázis

3. táblázat: A népesség munkaerőpiaci helyzetének főbb mutatói és az EU átlagai, 2000

	Foglalkoz- tatási arány	Munkanélküli- ségi ráta	Aktivitási arány	Inaktívák aránya
EU átlag ¹	63,3	8,2	69,0	31,0
Magyarország:				
- nemzeti szabályozás szerint ²	60,5	9,3	64,6	35,4
- ILO ajánlás szerint ³	56,4	6,4	60,2	39,8

1 A 15–64 éves népességből; számítás az Employment in Europe 2001 adataiból

2 Foglalkoztatottak: 15–61 éves férfiak és 15–57 éves nők; Munkanélküliek: 390,5 ezer fő, a Foglalkoztatási Hivatal adata alapján számított ráta.

3 A 15–64 éves népességre, éves átlag.

Forrás: EU: Employment in Europe 2001; Magyarország: A munkaerő-felmérés idősorai, 1992–2000, KSH, 2001; Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1998–2000, KSH 2001; A munkanélküli nyilvántartás idősorai, 1995–2000, Foglalkoztatási Hivatal, 2001.

2. FŐBB VÁLTOZÁSOK A NÉPESSÉG MUNKAERŐPIACI HELYZETÉBEN, 1999–2000

A gazdaság, s vele a munkaerőpiac szüntelenül változó folyamatai 2000-ben is számos vonatkozásban módosították a korábbi állapotokat. A következőkben a foglalkoztatás, a munkanélküliség, majd az inaktivitás fontosabb változásait tekintjük át; alapvetően a KSH munkaerő-felméréseiből származó adatok segítségével.

2.1 A foglalkoztatottság mértéke

Az előzőekben már jeleztük, hogy bár a remélnél szerényebb mértékben, de 2000-ben is nőtt a foglalkoztatottak száma. Az 1999-hez képest 37,6 ezer fős növekedéssel 3849,1 ezerre emelkedett foglalkoztatási szint azonban még mindig csak háromnegyede a tíz évvel korábbi 5 milliónak. (*Munkaerőmérés: 5084,1 ezer*). A foglalkoztatottság 1997-ig csökkent; ekkor érte el a mélypontot (MEF: 3646,3 ezer fő.)

A KSH munkaerő-felmérésében kimutatott létszámnövekedés ezúttal is magában foglalja mindazokat, akiket nem a gazdaság valóságos igénye, hanem a társadalmi szolidaritás juttatott munkához. A munkaügyi szervezeten keresztül éves átlagban 1999-ben 83 ezer, 2000-ben csaknem 92 ezer – addig munkanélküli – kapott rövidebb-hosszabb időre munkát (közhasznú foglalkoztatást, bértámogatással fenntartott munkahelyet stb.). A munkaerőpiaci szervezeten keresztül valamilyen módon foglalkoztatási támogatáshoz jutók száma egyébként az év során meghaladta a 200 ezret.

A gazdaság munkahelyteremtő képességének elősegítése érdekében a kormányzat – ugyancsak a munkáltatók és a munkavállalók befizetéseiből képződő Munkaerőpiaci Alap felhasználásával – 2000-ben is számos cég munkahelyteremtéséhez nyújtott támogatást; ezek remélt hozama majd csak később jelentkezik. 2000-ben mintegy 3000 új munkahely lépett be a korábbi pályázatokkal elnyert támogatások eredményeként.

Az 1998 óta, három év alatt elért, összesen 200 ezer fős növekedés elsősorban a nőknek kedvezett: az új, többletmunkahelyek csaknem kétharmada a nőknek jutott (férfi: 78,9 ezer, nő: 123,9 ezer). Az összes foglalkoztatott között azonban a férfiak vannak többen: 55:45% a férfi-női arány. Ezen túl a 15–64 éves 3,3 millió férfi csaknem kétharmada (63,3%), a 3,5 millió nőnek azonban csupán a fele (49,7%) volt foglalkoztatott; ami a nők alacsonyabb munkavállalási korának is következménye. Erre utal az is, hogy a hazai munkavállalási kor szerint kisebbek a két nem foglalkoztatásában a különbségek: a férfiak 65,3, a nők 55,4%-a dolgozott.

A szűkebben vagy tágabban meghúzott korhatártól lényegében függetlenül, a munkaerőpiac – csakúgy, mint a legtöbb európai országban – jellemzően az ún. „legjobb munkavállalási korúakra”, azaz a 25–54 évesekre tar-

tott igényt. A 25–29 évesek 69,7, a 30–39 évesek 75,4, a 40–54 évesek 72,7%-a volt foglalkoztatott, ezen belül a 25–39 éves férfiak több mint 80%-a, a 40–59 évesek 75%-a. Azaz: e korosztályokhoz tartozó férfiak körében tulajdonképpen teljesnek tekinthető a foglalkoztatottság. Viszont: 55 éves kor felett mind a férfiak, mind a nők szinte eltűnnek a foglalkoztatottak közül: az 55–64 éves férfiak mindössze egyharmadának, a nők alig több, mint 10%-ának volt kereső foglalkozása. A fiatalabbak foglalkoztatási esélyei korábban is gyengébbek voltak, 2000-ben kissé romlottak is, annak ellenére, hogy a 15–24 évesek száma is valamelyest csökkent. A 15–19 évesek kevesebb, mint egytizede dolgozott (mert a korosztályhoz tartozók 80%-a még tanult); a 20–24 éveseknek (akik közül már jóval kevesebben tanulnak) alig több, mint a fele volt kereső. A foglalkoztatásnak tehát mind a fiatalabbak, mind az idősebbek korosztályaiban jelentősek a tartalékai.

Arról, hogy a foglalkoztatásban módosult-e a képzettség szerepe, nem rendelkezünk kellően részletezett, összehasonlítható adatokkal. Két vonatkozásban azonban közelítő információk tanúsítják azt, a ma már közhelyszerű megállapítást, hogy elsősorban a képzeteket foglalkoztatják. Az egyik: a foglalkoztatottak körében részben a szellemi munkát végzők, és különösen a magasan képzettek számának és arányának folyamatos növekedése, valamint a szakképzettséget nem igénylő egyszerű foglalkozások visszaszorulása. Ez egyébként hosszabb távú trend, amely 2000-ben is folytatódott. A másik: a foglalkoztatottak és a munkanélküliek iskolázottságának összevetése. Míg a foglalkoztatottak körében a 20%-ot sem éri a legfeljebb 8 általánost végzettek aránya, addig ez 30% feletti a munkanélküliek körében; a szakmával rendelkezők nagyjából azonos arányban találhatók a foglalkoztatottak és a munkanélküliek között. A különbséget leginkább a magasan képzettek aránya mutatja: a foglalkoztatottak csaknem 20%-a diplomás, a munkanélküliek között 4% az arányuk.⁵

A nyilvántartott foglalkozások kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a főállású munkahelyel rendelkezők között a munkaerő-felmérés több mint 70 ezer (71,3) második munkával is rendelkezőt regisztrált. (1999-ben nagyjából ugyanennyit, 65 ezret.) Arányuk szerény, kevesebb, mint a foglalkoztatottak 2%-a. Kétharmaduk férfi. A fő munkahelyükön kívül is dolgozók közül mindössze 9 ezren (13%) dolgoztak a mezőgazdaságban, 12 és fél ezren a feldolgozóiparban és az építőiparban – a többiek a javító-szolgáltatásokban, az oktatásban (!) és a kereskedelemben; az összes másodfoglalkozású fele ugyanis egyúttal kisvállalkozó.

A felmérteken kívül – köztudottan – többszázezerre tehető a sehol nem regisztrált munkavégző. A jellemzően inaktív státusúak munkavégzésének egyik legfőbb területe a mezőgazdaság. A nyugdíjasként a családi gazdaságokat, kisebb-nagyobb földterületeket művelők, őstermelők, s a háztartás fogyasztását meghaladó (esetenként szerény) feleslegért értékesítők akkor sem

⁵ Érdemleges összevetést azonban az inaktív figyelembevétele jelentene, különösen a hazai munkavállalási korúak esetében. Feltehető, hogy igen sokan éppen képzetlenségük miatt nem is próbálnak álláskereséssel.

jelennek meg a foglalkozási statisztikákban, ha – mint a KSH 1996-ban végzett mikrocenzusa akkor 355 ezer inaktívról kimutatta – évente legalább 90 napot dolgoznak gazdaságukban. Közülük számos más inaktív csoport tagjai dolgoznak alkalmilag vagy rendszeresen (tanulók az iskola szünetkezeteiken keresztül vagy attól függetlenül, már nem tanulók, és otthon eltartottként élők, a gyerekek, öregek, betegek gondozását elvállaló háziasszonyok stb.). Többségük megfelelne az ILO „foglalkoztatott” meghatározásának: legalább egy órányi fizetett munkát végzett. Az említett és hasonló munkavégzéseket azonban csak akkor lehetne statisztikailag is számba venni, ha az érintettek tökéletesen megbíznának abban, hogy tevékenységüket – mint eddig – adózatlanul folytathatják.

2.2 A szektorok, ágazatok

2000-ben folytatódott a három gazdasági szektor foglalkoztatási szerepének módosulása. A század közepéig meghatározó súlyú mezőgazdaság (amely még 1949-ben is a keresők több mint felét foglalkoztatta), évről évre kevesebb (főfoglalkozású) dolgozóra tart igényt. 1999-ben 7,1; 2000-ben pedig a keresők már csupán 6,5%-a dolgozott a mezőgazdaság szervezett (nyilvánított, adózó) szektorában. Mint köztudott, a mezőgazdaság foglalkoztatási súlyának csökkenését, s előbb az iparban, majd a szolgáltatásokban dolgozók arányának növekedését a gazdaságok modernizálódása alapvető mutatójának tekintik. A számításba vett hazai mezőgazdasági létszám egyébként Európában a magasabbak közé tartozik.

Az erdő-, vad- és halgazdálkodást is magában foglaló mezőgazdasági ágban megszűnt csaknem 19 ezer munkahelyből 14 ezret férfiak töltöttek be. A mezőgazdaságban létező munkahelyeknek azonban ma már csupán a fele szorosan vett mező- és erdőgazdasági foglalkozás. A 2000. évi létszámcsökkenésnek mindössze harmada volt ilyen; kétharmad a más foglalkozási főcsoportok tagjai (gazdasági vezetők, irodai dolgozók, gépkezelők, járművezetők, szakképzetlenek stb.) közül kerültek ki. (A szorosan vett mező- és erdőgazdálkodási foglalkozások száma egyébként az egész évtized során 130 ezer fő körüli volt.)

A (kimutatott) átlagkeresetek a mezőgazdaságban 2000-ben is az alacsonyabbak közé tartoztak (alkalmazásban állók 59 246 Ft, ezen belül a fizikai foglalkozásúaké 50 256, a szellemieké 92 018 Ft), bár mind a fizikai, mind a szellemi dolgozók körében több nemzetgazdasági ágban – elsősorban a szolgáltatásokban – voltak ennél alacsonyabb keresetek is.

Az a további változások ütemétől függ (például a mezőgazdasági tőkebefektetések mértékétől, a tömegtermelés és a speciális növények, állattenyésztés arányaitól, a kialakuló birtokméretektől, a nagy- és kisüzemek munkamegosztásától stb.), hogy a jövőben hogyan alakul a mezőgazdaság foglalkoztatási képessége, mennyire igényli a főfoglalkozású tevékenységeket. A mező-

gazdaság modernizálódása együtt jár a fizikai munka iránti folyamatosan csökkenő igénnyel – azaz, a korszerűsödés üteme szerint lesz a mezőgazdaság továbbra is létszám-kibocsátó. (Ugyanakkor várhatóan még sokáig megmarad az, a szegényebb országokra jellemző kistermelő gazdálkodási forma, amely ma is százazreknek, főként inaktív családoknak, nyújt szerény, de pótolhatatlan kiegészítést a megélhetéshez.)

Az ipar-építőipar 2000-ben a keresők 33,8%-át foglalkoztatta, csaknem 1,3 millió főt, de mindössze 2 ezer fővel többet, mint egy évvel korábban. Az ipari ágazatok foglalkoztatási súlya ugyancsak folyamatosan módosul. 2000-ben lényegében befejeződött a szénbányászat évek óta tartó, tudatos leépítése. 1999-ben és 2000-ben a borsodi térség bányáit zárták be, s több ezer bányász veszítette el munkahelyét. Nem jutott még nyugvópontra az erőművekhez csatolt bányák helyzete sem, amelyekben egyébként is folytatódik a létszám racionális mértékűre csökkentése. (A villamosenergia, gáz-, hő- és vízellátás népgazdasági ágban a privatizálás óta, a technikai fejlesztéssel párhuzamosan, eddig mintegy 30 ezer fővel csökkentették a létszámot.)

A feldolgozóipar nyolc nagy ágazatában – amelyek a sokféle ipari termelőtevékenységnek adnak statisztikai keretet – az évtized eleji megrázkódtatás után ma már lassúbb, de ugyancsak folyamatos az átrendeződés.

Jórészt a külföldi tőke megjelenésének köszönhetően⁶ a magyar ipar is egyre inkább részese annak az állandó megújulási, modernizációs folyamatnak, amelynek során az új anyagok, eljárások, termékek fokozatosan kiszorítják a régebbieket. Magyarországon is meghonosodtak a legmodernebb ágazatok (a személygépkocsi gyártás, a számítógép alkatrészek, s a mikroelektronikát felhasználó különféle termékek gyártása); és visszaszorulóban vannak hagyományos, évtizedekig vezető ágazatok (textilipar, élelmiszer-feldolgozás). E sokféle előnnyel és rövid távon kétségtelen hátrányokkal is járó átalakulási folyamat eltérő mértékben – és a konjunkturális hatásoktól is függően – érinti a különböző ágazatokat. 2000-ben a feldolgozóipar 8 ágazata közül 4-ben csökkent a létszám 1999-hez képest (élelmiszer-, textil-, fafeldolgozás, kohászat) összesen 15,1 ezer fővel; 4-ben pedig nőtt (vegyipar, egyéb, nem fém alapú ásványi termékek gyártása, gépek, berendezések; máshova nem sorolt feldolgozóipar) együttesen 17,5 ezer fővel. Azaz, a feldolgozóipar létszáma lényegében változatlan maradt, egyes ágazatok növekedése, mások – sőt, az érintett vállalatok esetenként súlyos – létszámvesztése ellenére. Az ipari ágazatok közül az építőipar bizonyult létszámfelvőnek: csaknem 15 ezer fővel dolgoztak itt többen, mint egy évvel korábban.

A szektorok szintjén az iparban dolgozók keresetei voltak a legmagasabbak, meghaladva a nemzetgazdasági átlagot, s az átlagosnál valamivel gyorsabb ütemben (15%-kal) nőttek egy év alatt. Az alkalmazásban állók átlagosan 91 108, a fizikaiak 71 728, a szellemi dolgozók 159 913 Ft-ot kerestek. A legmagasabb kereseteket a vegyiparban dolgozók élvezték (átlag: 128 787,

⁶ A gyakori feltételezésektől eltérően a külföldi tőkebefektetések hatása viszonylag szerény a (közvetlen) foglalkoztatásra. 1999-ben (ez a rendelkezésre álló utolsó adat) a külföldi tulajdonú cégek összesen 584 ezer dolgozót foglalkoztattak, az összes keresők 15%-át. A feldolgozóiparban jelentős a szerepük: az ágazat keresői 63%-ának külföldi tulajdonú cég volt a munkáltatója. Ezen belül azonban csupán a villamosgép-, műszergyártás alágazatban haladta meg részesedésük a 10%-ot; itt a keresők 14%-a dolgozott külföldi tulajdonú cégnél. (*A külföldi működő tőke Magyarországon 1998–1999.*, KSH, 2001.)

ebből fizikai 91 347, szellemi dolgozók 205 479 Ft); a legalacsonyabbak a textiláru, textilárú, bőrtermék, lábbeli gyártás ágazatban voltak (ágazati átlag: 53 450, ezen belül fizikai 47 097, szellemi 102 779 Ft).

Az ágazatok kereseti sorrendje lényegében nem változott. Az ágazati átlagos értékek is elfedik azonban azokat, az évek óta tapasztalt fontos jellemzőket, mind például az ágazatokon belüli, a kis- és nagy szervezetek közötti igen jelentős jövedelmi különbségeket. A KSH számítása szerint 2000-ben az 1000 főnél nagyobb gazdálkodó szervezetekben dolgozók bruttó keresete 2,3-szorosa volt az 5–9 fős szervezetekének. Ezen belül – mint a Munkaerőpiaci tükrő 2000 kiadványban közölt kutatások tanúsították – a többségi külföldi tulajdonú vállalatoknál, sokféle ok miatt, a keresetek jelentősen meghaladják a hazai tulajdonú vállalatoknál dolgozókékat. Ez a helyzet fennmaradt annak ellenére, hogy néhány ágazatban éppen a nagyobb cégek építették le a létszámot; a rendelések csökkenésére, a konjunkturális változásokra ugyanis jellemzően szervezeti átalakításokkal, létszám-, és nem bércsökkentéssel reagálnak. (A villamosenergia-, gáz-, gőz- és vízellátás ágazatban például, ahol az elmúlt években folyamatos volt a létszám csökkentése, az ipari ágazatok sorában második legmagasabbak, a vegyiparét követőek a keresetek.)

A foglalkoztatás érdemlegesen csupán a szolgáltatásokban bővült: 54 ezer fővel, megközelítve így a 2,3 millió főt. A szolgáltatások 9 nagy, ugyancsak sokféle tevékenységet magába foglaló ágából csupán kettőben csökkent, (összesen csaknem 10 ezer fővel) 7-ben viszont kisebb vagy nagyobb mértékben nőtt (összesen 64 ezer fővel) a foglalkoztatottak létszáma. A közgazdasághoz sorolt védelem ágazatban a csaknem 3 ezer fős csökkenés jórészt a haderőreform következménye: az ország csatlakozása a NATO-hoz a hadsereg létszámának és szervezetének átalakulását is magával vonta. A haderőreform során 2001 júniusáig mintegy 15 ezer főnek kell távoznia a hadsereg állományából. Csökkent a létszám az „egyéb közösségi és személyi szolgáltatások” ágban is, amelyben – az elnevezésnek megfelelően – sokféle szolgáltatás található (a sportegyesületektől a fodrászokig). Minthogy a zömme ilyen tevékenységeket végző egyéni vállalkozók, valamint a bt-k száma is nőtt 1999-hez képest, az ágazatban foglalkoztatottak létszámcsökkenése utalhat a tevékenységek változására is.

A szolgáltatások körében három ágazatban nőtt jelentősebben a létszám.⁷ Az első a kereskedelem, s az azonos kategóriába tartozó közúti járművek javítása, valamint a közszükségleti cikkek javítása. A második az ingatlanügyletekkel egy kategóriába vont, a gazdasági tevékenységeket segítő szolgáltatások (könyvelés, szervezés, tervezés, üzleti tanácsadás, reklám stb.). A szolgáltatási szféra 54 ezer fős létszámnövekedéséből e két ág 44 ezer fővel részesedett.

7 A nemzetközi statisztikai gyakorlatnak megfelelően csoportosított tevékenységek zömében hosszú megnevezése helyett használt rövidített formák gyakran megtévesztők. Például a kereskedelem, vagy az ingatlanügyletekkel jelzett tevékenység-csoport számos más – a foglalkoztatás nézőpontjából tömegesebb – tevékenységet is takar. Ezért itt a részletesebb megnevezéseket használjuk.

Bár mindkét ágban működnek nagy szervezetek, az ide sorolt tevékenységek az egyéni- és mikro-vállalkozások ideális terepei. A szaktudásra, és többnyire minimális tőkebefektetésre alapozott szolgáltatások zöme ebben a két ágban összpontosul: itt található a szolgáltatásokban működő 650 ezer vállalkozás csaknem 70%-a, jellemzően bt-k és egyéni vállalkozások. Feltehető, hogy itt kezdte meg tevékenységét a 2000-ben ezer főfoglalkozású és tízezer nyugdíj mellett dolgozó új egyéni vállalkozó meghatározó többsége is.

E két ágon kívül az oktatás területén történt érdemleges, tízezer főt meghaladó növekedés; a többi ágazatban a növekedés szerényebb.

4. táblázat: A foglalkoztatottak száma és aránya nemzetgazdasági ágak szerint, 1999–2000

Nemzetgazdasági ág	1999		2000		Változás (ezer fő)
	ezer fő	%	ezer fő	%	
A - B Mezőgazdaság	270,4	7,1	251,7	6,5	-18,7
Ipar-építőipar	1 296,1	34,0	1 298,4	33,8	+2,3
Ebből:					
C - bányászat	24,4	0,6	19,2	0,5	-5,2
D - feldolgozóipar	928,9	24,4	931,3	24,2	+2,4
E - villamosenergia, gáz-, hő- és vízellátás	89,8	2,4	80,1	2,1	-9,7
F - építőipar	253,0	6,6	267,8	7,0	+14,8
Szolgáltatások	2 245,0	58,9	2 299,0	59,7	+54,0
Ebből:					
G - kereskedelem, javítás	517,5	13,6	540,9	14,1	+23,4
H - szálláshely, szolgáltatás, vendéglátás	133,2	3,5	133,3	3,5	+0,1
I - szállítás, raktározás, posta, távközlés	308,3	8,1	311,8	8,1	+3,5
J - pénzügyi tevékenység	80,9	2,1	83,7	2,2	+2,8
K - ingatlanügyletek, gazda- sági szolgáltatás	183,9	4,8	204,6	5,3	+20,7
L - közigazgatás, védelem	301,9	7,9	299,0	7,8	-2,9
M - oktatás	306,9	8,1	317,8	8,3	+10,9
N - egészségügy, szociális ellátás	239,2	6,3	241,7	6,3	+2,5
O - Q egyéb közösségi és személyi szolgáltatás	173,2	4,5	166,2	4,3	7,0
Együtt	3 811,5	100,0	3 849,1	100,0	

Forrás: Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1989–2000, KSH, 2001.

A szolgáltatás sokféle ágában – az ágazat jellemzőinek megfelelően – erőteljesen különböznek a keresetek. Az egyik markáns különbséget a tulajdonviszonyok hordozzák: a szolgáltatások három nagy ágában (amelyek együttesen a szolgáltatásokban dolgozók csaknem 40%-át foglalkoztatják) a tevékenységek zömét a költségvetés finanszírozza. A közigazgatáson kívül – ahol a keresetek kissé meghaladják a nemzetgazdasági átlagot – mind az oktatásban, mind az egészségügyben nemcsak a fizikai, de a szellemi munkakörökben is a legalacsonyabbak közé tartoznak a keresetek. 2000-ben ugyan az átlagot valamivel meghaladóan nőttek az egészségügy, szociális ellátás dolgozóinak keresetei, sok évtizedes elmaradásuk gyakorlatilag nem változott. A versenyszférában – annak ellenére, hogy néhány ágazatban ugyancsak az állam a meghatározó tulajdonos (szállítás, raktározás, posta, távközlés) – a keresetek közelebb vannak a piaci feltételek által (is) meghatározott szintekhez.

Ágazati sajátosság, hogy egyesekben a nagy, másokban a kis szervezetek vannak túlsúlyban. A más összefüggésben már említett ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás ágazat, de a kereskedelem, javítás, valamint a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás a nemzetgazdasági átlagnál jóval alacsonyabb jövedelmei (a legalacsonyabb fizikai kereseteket a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás ágazatban mutatták ki) nyilvánvalóan összefüggenek a szervezeti méretekkel. (Ráadásul az ezekben az ágazatokban tömegesen működő 5 főnél kisebb vállalkozások nem is tartoznak az adatszolgáltatók körébe.) A szolgáltatásokban – de a nemzetgazdaság egészében is – a kereseti rangsort a bankszektor magában foglaló pénzügyi tevékenységek ágazat vezeti: itt 189 444 Ft az ágazati átlag, 80 054 Ft a fizikai és 192 129 Ft a szellemi foglalkozásuk átlagos havi keresete.

A szolgáltatások foglalkoztatási szerepéről érdemes még megjegyezni, hogy, mint köztudott, a szolgáltatások iránti kereslet együtt növekszik a jóléttel, a fogyasztói igények változásával, s az államnak a társadalmi közös fogyasztásra szánt (oktatás, egészségügy, rend-, környezet-, s más védelmi jellegű) ráfordításaival. A szolgáltatások új munkahelyei a növekvő és új igények szerint jönnek létre. A legfejlettebb országokban a keresők már több mint 70%-a dolgozik a szolgáltatásokban. Magyarországon most közelítjük a 60%-ot, de még 2000-ben is mintegy 200 ezerrel kevesebb volt a szolgáltatási munkahely, mint az évtized elején.

A változásokat összességében áttekintve: a 37 ezer új, többletmunkahely a gazdasági struktúrát még erőteljesen átrendező folyamatok közepette jött létre. Számos területen szűntek meg munkahelyek (összesen 43,5 ezer), de ezt pótolták a más területeken – elsősorban a szolgáltatásokban – létrejötték (összesen 81,1 ezer).

3. A MUNKANÉLKÜLISÉG ALAKULÁSA

A 2000-ben sikereket felmutató gazdaság – mint erről szó volt – csak szerény mértékben tudta felszívni a munkanélkülieket. 1998–2000-ben a foglalkoztatottság 200 ezer fő növekedése mellett a regisztrált munkanélküliek száma 79,6 ezerrel, a MEF-ben kimutatottaké 86,3 ezerrel csökkent ugyan, de a regisztráltaké így is 390,5 ezer, a MEF szerint aktívan munkát keresőké 262,5 ezer maradt (nem számítva ide az aktívan munkát nem kereső ún. passzív munkanélküliek százezer feletti létszámát). Az éves átlagos létszámok háttérben ugyanis még 2000-ben is erőteljes volt az áramlás a foglalkoztatottak és a munkanélküliek között.

A munkaügyi szervezet – amely csak a hazai munkavállalási korú, a pályakezdőkön kívül a korábban munkavisztonnyal rendelkező, önmagukat munkanélküliként regisztráltakat tartja nyilván – adatai szerint az év során csaknem 650 ezren, havonta átlagosan 54 ezren kerültek regisztrált munkanélküli státusba (1999-ben 686,6 ezren, havi átlagban 57,2 ezren). Az 1999-hez képest valamelyest csökkenő, de még mindig magas belépő létszám megítélését javítja, hogy 70–80%-uk nem új munkanélküli, hanem visszatérő, aki egy éven belül már szerepelt a regisztrációban. A megítélést rontja viszont, hogy zömük valójában tartósan munkanélküli, aki csak néhány napi, vagy néhány hónapnyi, többnyire támogatott munkahelyen végzett munka miatt átmenetileg került ki a regisztrációból.

Új munkanélküliként az év során mintegy 150 ezren (havi átlagban 12,5 ezren) regisztráltatták magukat, valamivel kevesebben mint egy évvel korábban (153,8 ezren). (Köztudott, hogy az állásukat elvesztők csupán egy része regisztráltatja magát munkanélküliként, leginkább azok, akik elhelyezkedésükhöz, a munkakeresés időtartama alatt megélhetésükhöz segítséget remélnek.) A munkanélküliként regisztráltak valamivel nagyobb hányada volt a férfi (53,7%) mint a nő, (46,3%).

Az elhelyezkedést a munkaügyi szervezet – állandó erőfeszítései dacára – leginkább a támogatott munkahelyeken (közhasznú munkán, a fiataloknak a bértámogatással segített, meghatározott idejű szerződéses foglalkoztatás keretében stb.) tudja segíteni. A munkáltatók egy része (a tapasztalatok szerint a betöltésre váró munkahellyel rendelkezők növekvő, most már mintegy 40%-a) ugyan a munkaügyi szervezeten keresztül is keres alkalmazottakat (különösen az egyszerre több tucat, esetleg több száz új munkaerőt kereső, új beruházásokat indító multinacionális cégek), az ilyen megkeresések azonban nem túl gyakoriak. Gyakoribb, hogy a hiányszakmákban, vagy a rossz munkafeltételeket, alacsony bért kínáló munkakörökre, a sikertelen egyéb próbálkozások után fordulnak a munkaügyi szervezethez is. Az igények a munkanélküliek éppen adott állományából vagy kielégíthetőek, vagy nem; csakúgy, mint az egyes térségekben, egyes szakmákban jelentkező munkaerőhiány.⁸

⁸ Az OMKMK évente kétszer elkészített, vállalati véleményeken alapuló rövidtávú prognózisában 2000 második felére több cég az észak-dunántúli térségben a kapacitások kihasználatlanságának okát a munkaerőhiányban jelölte meg.

Az adott körülmények között a munkaügyi szervezet segítségével csak relatíve kevesen tudnak elhelyezkedni a regisztrált munkanélküliek közül. Az elhelyezkedésekről egyébként a munkaügyi szervezetnek csak a ellátásban részesülők esetében van megbízható információja. Eszerint 2000-ben – részben támogatott, részben „tényleges” állásba – 91,5 ezer fő helyezkedett el, a regisztrált munkanélküliek 1,9%-a. (1999-ben 83,2 ezer, 2%.) Átmenetileg kikerültek a regisztrációból azok is, akik különböző időtartamú, új ismereteket, szakmát nyújtó képzésre kerültek: 2000-ben 88 ezren; évi átlagban számítva 26,3 ezren. (A létszám valamivel több, a képzés átlagos időtartama valamivel rövidebb volt, mint 1999-ben.) Havonta néhány ezren más ellátási formába kerültek át (pl. gyes, nyugdíj). A nagy többség azonban regisztrált munkanélküli maradt, legalábbis addig, amíg munkanélküli járu-lékot, vagy – ennek kimerítése után – jövedelempótló támogatást kapott.

2000-ben a regisztrált munkanélküliek 33,7%-a részesült átlagosan havi 22 826 Ft járadékban; 36,8%-a jövedelempótló támogatásban (átlagos havi összege 13 280 Ft). 2000. május 1-jétől, a jövedelempótló támogatást fel-váltó, a jogosultaknak adható rendszeres szociális segélyt az év végén már 32,7 ezren kapták, havonta 11 620 Ft-ot.

A lerövidített időtartamú munkanélküli segély, és a jövedelempótló tá-mogatás megszűnése valószínűleg gyorsítja a regisztrált munkanélküliek szá-mának csökkenését. Eddig is az volt a tapasztalat ugyanis, hogy mindazok, akik kik nem bíztak a munkaügyi szervezet állást kereső segítségében, a járadékra jogosultság kimerítése után töröltették magukat a regisztrációból is. Az év során 210 ezren (havonta átlagosan 17,5 ezren) hagyták el a re-gisztrációt; 32,1 ezerrel többen, mint amennyiek beléptek. Ily módon az átlagosan 54,1 ezer havi belépővel szemben különböző okokból összesen havonta 56,8 ezren kerültek ki a regisztrációból. (1999-ben a belépők szá-ma mutatott csekély – havi átlagban 34 fős – többletet.) Így is jelentős maradt az esetleg évek óta elhelyezhetetlen, tartósan munkanélküliek állo-mánya, akiknek helyzetét ugyan időről-időre megszakítja a közmunka vagy más, rövidebb idejű munkavégzés lehetősége, jellemző állapotuk azonban a munkanélküli lét.

2000-ben már háromféle, a Munkaerőpiaci Alapból (és/vagy a költségve-tésből) támogatott munkalehetőség szerveződött számukra: a településeken megszervezett hagyományos *közhasznú* foglalkoztatás; a kormányzat által kijelölt feladatokra (például árvízvédelem) szervezett *közmunka*, s a jövede-lempótló támogatás helyébe lépett szociális támogatásra jogosultaknak az önkormányzatok által kötelezően felajánlandó, legalább egy hónapos *köz-célú* munka. A más-más elnevezésű (és részben másként finanszírozott) fog-lalkoztatási programok sokaknak jelentettek – legalább átmenetileg – mun-kalehetőséget. (Közhasznú munkán 2000-ben több mint 93 ezren dolgoz-tak; bár esetleg csak néhány napig. Az éves átlagos létszám 23,7 ezer fő volt.

A különböző „köz”-érdekű lehetőségeket egyébként a szervező települési önkormányzatok igyekeznek racionálisan kombinálni.) E lehetőségeket egészíti ki a munkáltatók-munkavállalók kapcsolatán alapuló, az Alkalmi Munkavállalói Könyvvél végezhető munka – az évek óta könnyített feltételek sem tudták azonban sikeressé tenni (1999-ben mintegy 9 ezren, 2000-ben 12 ezren vették igénybe).

A tartósan munkanélküliek zömét a hátrányos helyzetű (képzetlen, túl fiatalnak vagy túl idősnek számító, betegeskedő vagy beteg hozzátartozójukat gondozó, a munkaalkalmaktól távol lévő, kis településeken élő, roma etnikum) férfiak és nők alkotják. Kimutathatóan sűrűsödnek az ország gazdaságilag kedvezőtlen helyzetű vidékein, a falvakban és az 500 főnél kevesebb lakosú kistelepüléseken, ahol tartósan magas a munkanélküliség.

A regisztrált munkanélküliségen belül ma már nem annyira a munkanélküliség mértéke a probléma (bár még az is sok), hanem a tartósan elhelyezhetetlenek magas aránya. A társadalomnak – és a foglalkoztatáspolitikának – e leghátrányosabb helyzetű rétegek számára kell további és hatékonyabb segítő programokat találnia. A munkanélküliségről más számszerű adatokat, de hasonló helyzetképet mutat a KSH munkaerő-felmérése. A nemzetközi összehasonlításokhoz alkalmazott meghatározások szerint a hazai nyugdíjkorhatártól, az előzetes munkaviszonytól függetlenül az állástalan, de – fő kritériumként – aktívan munkát keresők minősülnek munkanélkülinek. A számba vettek vagy szerepelnek a regisztrált munkanélküliek között, vagy nem.

Az aktív álláskeresés kritériumának nem felelnek meg azok az egyébként regisztrált munkanélküliek sem, akik maguk nem keresnek munkát; várják, hogy a munkaügyi szervezet keressen részükre. (Ők legfeljebb a már említett, külön kimutatott, dolgozni kívánó, de aktívan munkát nem keresők, az ún. passzív munkanélküliek között kerülnek számbavételre.) Munkanélkülinek minősülnek viszont azok, akik esetleg korábban még sohasem dolgoztak, valamint a nyugdíjkorhatáron már túl lévőek. E kritériumok szerint 1999-ben 284,7 ezren, 2000-ben 262,5 ezren minősültek munkanélkülinek. Az 1992 óta alkalmazott felmérés szerint a munkanélküliek akkor 444,2 ezres létszáma 1993-ban még nőtt (518,9 ezerre); azóta azonban folyamatosan, évről-évre csökken.

1992 óta lényegében változatlan, 60%-os a munkanélküliek között a férfiak aránya. A legfiatalabbak, a 15–19 évesek között viszonylag kevés az aktívan állást kereső; még kevesebb az 55 évesnél idősebbek között, akiknek nagy többsége már lemondott arról, hogy munkát kapjon. A munkanélküliek közül 38 ezren (14,5%) még soha nem dolgoztak; 20 ezren pedig (7,3%) 8 évnél régebben dolgoztak utoljára. A többség (56%) egy éven belül még dolgozott, vagy akkor kezdte a munkakeresést. A kisebbik hányad azonban tartósan munkanélküli; 60 ezer fő (23%) már 1–2 éve, további 23 ezren három éve, és csaknem 29 ezren 3 évnél is régebben keresnek munkát.

A 2000-ben munkát keresők többsége azért veszítette el állását, mert munkahelye, munkaköre megszűnt, vagy leépítették a létszámot. Ez volt az ok az egy éven belül munkanélkülivé váltak 52%-ának esetében is. A korábban foglalkoztatottak munkahelye a feldolgozóiparban (30,5%), a kereskedelem, javítás ágban (14%) és az építőiparban (10,7%) volt, azaz az évek során ez a három nemzetgazdasági ág bocsátotta ki a 2000-ben munkát keresők 55%-át. A munkát keresők között viszonylag nagy arányú (16%) az iskolából kilépő, a sorkatonai szolgálatról, gyermekgondozásról a munkaerőpiacra visszalépni kívánó. A korábban foglalkoztatottak meghatározó többsége (83%) volt fizikai foglalkozású; 34%-uk szak-, 28%-uk betanított és 21%-uk segédmunkás. A 17%-nyi szellemi foglalkozású közül 5% végzett irodai, ügyviteli munkát. A magas képzettségűek iránti növekvő kereslet ellenére 23 ezer fő (12%) került ki a felsőfokú képzettséget igénylő, valamint vezetői foglalkozásokból; nagyjából egyenlő arányban a régebbi és az új munkanélküliek.

A 262,5 ezer munkanélküli valóban aktívan keresett munkát: figyelemmel kísérték a hirdetéseket, segítséget kértek rokonoktól, barátoktól, ismerősöktől, jártak a munkaügyi szervezetenél, (20%-uk magán-munkaközvetítőnél is); 65%-uk közvetlenül megkeresett munkáltatókat, mintegy harmaduk hirdetéseket adott fel stb., és 2%-ot sem tesz ki azok aránya, akik csupán a munkaügyi szervezetre hagytak. Az év során azonban mindössze 1200-an jelezték, hogy bár még munkanélküliek, már van ígéretük arra, hogy 30 napon belül munkába állhatnak. Az elhelyezkedni kívánók mintegy fele (54%-a) teljes munkaidős állást szeretne – a többiek elvállalnának részmunkaidőset is (bár kifejezetten részmunkaidős állást mindössze 4%-uk keresett).

A többség anyagi igényei kifejezetten szerénynek nevezhetők. A várakozásokból kiszámítható átlagos nettó kereset 41 ezer Ft; a férfiak 43,3, a nők 37,5 ezer forintra számíthatnak. Ezen belül 10% igénye a 2000-ben érvényes minimálbérig terjedt (néhány százan havi legfeljebb tízezer forintért is dolgoztak volna). További 58% számára a 2001-től érvényes 40 000 Ft-os minimálbér jelentette az igényt; az ennél magasabb bérré számat tartó 26% is a 60 000 Ft-os jövedelemig jutott. (Emlékeztetőül: a fizikai dolgozók havi bruttó átlagkeresete 61 930 Ft volt 2000-ben.)

Összegezve: bár számos vonatkozásban különbözik a munkanélküliség kétféle számbavétele, azt egybehangzóan mutatja, hogy 2000-ben csak szerényen mérséklődött az egyébként európai viszonylatban az alacsonyabbak közé tartozó munkanélküliség. A sikeresen működő, de továbbra is átalakulóban lévő, s a nemzetközi konjunktúra hullámzásainak egyre inkább kitett gazdaságban, az év során csaknem 150 ezer új munkanélküli jelentkezett (munkaügyi szervezet: 149,3 ezer, a MEF: 145,7 ezer új, vagy aktív álláskeresésbe kezdő).

5. táblázat: A munkanélküliség néhány jellemzője

	1999		2000	
	fő	%	fő	%
a) az OMKMK adatai alapján ¹				
Regisztrált munkanélküli	409 519		390 492	
Ebből:				
- férfi	221 155	54,1	209 710	53,7
- nő	187 969	45,9	180 782	46,3
- 25 éves és fiatalabb	85 400	20,9	79 091	20,3
- fizikai foglalkozású	336 832	82,2	321 178	82,2
- szellemi foglalkozású	72 687	17,8	69 314	17,8
- munkanélküli ellátásban részesülő	128 184	31,3	131 665	33,7
- jövedelempótló támogatás	159 825	39,0	143 515	36,8
- rendszeres szociális segély ²			36 139	
Belépők száma ³	57 214		54 136	
- ebből új belépő	12 813		12 445	
Kilépők száma ³	57 179		56 811	
b) a KSH munkaerő-felmérésének adatai alapján ¹				
Az aktívan munkát kereső ⁴	284,7		262,5	
Ebből:				
- férfi	170,7	60,0	159,5	60,8
- nő	114,0	40,0	103,0	39,2
- 15–24 éves	78,6	27,6	70,0	26,9
- fizikai foglalkozású	234,7	81,4	217,9	83,0
- szellemi foglalkozású	53,0	18,6	44,6	17,0
- 1–12 hónapja keres munkát	156,1	55,1	145,7	55,8
- 12 hónapon túl keres munkát	127,0	44,9	115,6	44,2

1 Éves átlag.

2 2000. november-december.

3 Havi átlag.

4 Ezer fő.

Az új munkanélküliek beáramlása ellenére csökkenő munkanélküliség jellemzően a segélyezési időtartam lejártá és a jövedelempótló támogatás megszűnésének következménye. (A munkaügyi szervezet tapasztalata szerint ez az oka a regisztráltak havi létszámcsökkenése 70–80%-ának). A MEF mindig csak az aktívan munkát keresők létszámát tartja nyilván, az időközben foglalkoztatottá vagy inaktívvá válókat nem.) Feltehető, hogy a munkanélküli státusból kilépők egy (kisebb) hányada is foglalkoztatott lett, főként a

rövidebb ideje munkanélküliek. Valószínű azonban, hogy a foglalkoztatás növekedésének az inaktív munkába lépése volt a forrása.

4. A GAZDASÁGILAG INAKTÍVAK

A foglalkoztatás növelésének törekvésével párhuzamosan egyre inkább ráirányul a figyelem a nem foglalkoztatott, és aktívan munkát sem keresők sokaságára, azaz a gazdaságilag inaktívakra, mint potenciális munkaerőforrásra. Magyarországon a foglalkoztatás szerény, de megindult növekedése, s a munkanélküliség folyamatos csökkenése dacára alig mérséklődik az egyéneknek, családoknak és a társadalomnak egyaránt súlyos terheket jelentő inaktivitás: a munkavállalási korú népesség több mint harmada (35,4%-a) volt inaktív 2000-ben. (Nemzetközi összehasonlításban, a 15–64 éves munkavállalási korról számolva természetesen még rosszabb a helyzet: a népesség csaknem 40%-a inaktív.)

Az évtized folyamán, a gazdaság romló állapotával párhuzamosan nőtt a munkaerőpiacot önként vagy kényszerűen elhagyók serege. (A legnagyobb munkanélküliség éveiben ezt a foglalkoztatáspolitikai okból történő korenghedményes nyugdíjazás is elősegítette.) A gazdasági helyzet javulása megállította ugyan az inaktívok számának növekedését, de a folyamatot mindedig nem tudta megfordítani: a 700 ezer tanulón kívül több mint másfélmillió munkavállalási korú férfi és nő volt inaktív 2000-ben. 1999-hez képest csekély változás történt: a legfiatalabbak, s a 40–59 évesek korcsoportjaiban, mintegy 51 ezer fővel csökkent, a 20–39 évesek között mintegy 15 ezer fővel nőtt az inaktívok száma; azaz nagyjából annnyival kevesebb az inaktív, mint amennyivel több lett a foglalkoztatott.

Az aktivitási arány (foglalkoztatottak +aktívan munkát keresők) reciprokjaként számítható inaktivitási arány egyébként korcsoportonként és nemenként markánsan eltérő. A zömmel még tanuló 15–19 éveseket figyelmen kívül hagyva 40%-os az inaktivitás (és 1999-hez képest kissé nőtt is) a 20–24 évesek korcsoportjában; 20–25%-os a legmagasabb arányban foglalkoztatott 25–54 évesek körében; de az 55–59 éveseknek már 65%-a nem volt jelen a munkaerőpiacon, (az ennél idősebbeknek pedig 95%-a). A nők inaktivitása minden korcsoportban magasabb, mint a férfiaké: míg a munkavállalási korú férfiak 29,7%-a, a nők 41,3%-a volt inaktív 2000-ben.

A foglalkoztatottság, munkahelykeresés vagy a munkaerőpiactól távollmaradás lehet önkéntes választás vagy kényszerűség. Az inaktivitás választása önkéntes a 15 éves korúak után a továbbtanulást, a munkahely helyett a gyermekgondozást, a korhatár elérésekor a nyugdíjazást választók stb. esetében. A választást azonban a kényszer diktálhatja, ha a 15–16 éves, az iskolából csupán alapfokú, általános ismeretekkel kilépő fiatal meg sem kísérli a munkahelykeresést és otthon marad; ha az újszülött azért jött világra, mert a szerény társadalmi juttatás lehetővé teszi az anyának, hogy legalább néhány

évig szüneteltesse a reménytelen munkahelykeresést; ha azért jobb a nyugdíjat választani, mert biztonságot ígér a munkanélküliséggel szemben stb. Az egyéni választások az egyéni, családi körülmények mérlegelésének, de legalább annyira a környezet kínálta adottságoknak, lehetőségeknek termékei.

A statisztikák az egyéni döntések ezerféle összetevőjéből csupán néhány jellemző, a munkaerőpiac elkerülését társadalmilag igazoló és elősegítő tényezőt regisztrálnak. A következőkben a MEF alapján, a munkavállalási korúak inaktivitásának ismert okairól adunk számot.

6. táblázat: A munkavállalási korú, gazdaságilag nem aktív népesség összetétele, 2000

	Összesen		Ebből: nő	
	ezer fő	%	ezer fő	%
Gazdaságilag inaktív	2 216,5		1 260,7	
A munkavállalási korú népesség %-ában	35,4	100,0	41,3	100,0
Ebből:				
- tanuló	710,2	32,0	357,7	28,4
- gyesen, gyeden, gyeten lévő	283,7	12,8	279,6	22,2
- nyugdíjazott	714,1	32,2	329,5	26,1
- egyéb indok	508,5	23,0	293,9	23,3

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992–2000, KSH, 2001.

A munkaerőpiactól távolmaradók jelentős csoportját adják a tanulók. Évről-évre több fiatal tanul az általános iskola 8 osztályát követően. A 15–24 évesek közül az 1969/70-es iskolaévben 27,4; 1979/80-ban 25,4% tanult tovább; 1998/99-ben arányuk elérte a 43,9; 1999/2000-ben pedig a 46,4%-ot. A 15–19 évesek több mint háromnegyede tanul, zömük 18 éves koráig. E korcsoportokban a tanulók mellett szerény arányú (8%) a más okból inaktív. Az összesen mintegy 54 ezer fiatal között vannak a gyermekgondozás miatt otthon lévő fiatal nők, az iskolából lemorzsolódottak, a továbbtanulni szándékozó, felvételre, sorkatonai szolgálatra, vagy valamilyen munkalehetőségre várók. Önálló jövedelem híján arra szorúlnak, hogy családjuk tartsa el őket. A 20–24 évesek 850 ezer fős korcsoportjából már csak 20% tanul; az életkor növekedésével csökkenő arányban. (A 24 éveseknek már csupán 9%-a tanult nappali tagozaton.) Velük együtt, mint jeleztük a korcsoportokhoz tartozók 40,7%-a volt inaktív; részben ismert (pl. gyermekgondozás), részben egyéb, nem ismert okból.

A többi korcsoportnál az inaktivitás okait nem tudjuk adatszerűen szétválasztani. A tanulókon kívül – akik gyakorlatilag a 19–24 évesek korosztályaira korlátozódnak – az inaktívak másik legnagyobb, most már a tanulók számát meghaladó csoportja a különböző okok miatt nyugdíjazottaké. Úgy-

szólván valamennyi korosztályban megtalálhatóak a rokkantság, baleset miatt nyugdíjba kerülők. Bizonyos szakmák karkedvezményt élvező dolgozói másoknál jóval korábban nyugdíjba mehetnek. Az évtized során, lényegében 1998-ig, évente 40–45 ezren kerültek nyugdíjba foglalkoztatáspolitikai okból, a nyugdíjkorhatárukat megelőzően. (E lehetőségek fokozatos szigorodása, s a nyugdíjazás előtti munkanélküli segély bevezetése óta a nyugdíjkorhatárt legfeljebb 3 évvel közelítők már a munkanélküliek, azaz a gazdaságilag aktívak között szerepelnek.) Noha a korábban nyugdíjazottak évről-évre, a korhatárt elérve átkerülnek a „rendes” nyugdíjasok körébe, állományuk még 2000-ben is gyarapodott, összesen 33 ezer fővel.

A gyermekgondozás különböző lehetőségeinek igénybevétele jellemzően a fiatal nőket vonja ki a munkaerőpiacról. A születésszámok folyamatos csökkenése ellenére a 90-es években – kis ingadozásokkal, de – folyamatosan nőtt a gyermekgondozás három (gyes, gyed, gyet) változó lehetőségeinek valamelyikét igénybe vevő – elsősorban nők – száma. 2000-ben – a munkaerőmérleg január 1-jei adatához képest – mintegy 13,5 ezer fővel csökkent a gyermekgondozás miatt inaktívák száma; nagyságrendileg azonban így is a 300 ezer közelében maradt.

A fenti, jól körülhatárolható okokon kívül több mint 500 ezer férfi és nő más indokkal maradt távol a munkaerőpiactól. A távolmaradók minden gazdaság természetes szereplői. Még a legmagasabb szintű foglalkoztatás körülményei között is minden országban vannak, akik egyéni élethelyzetük miatt (beteg hozzátartozó, a képzettséggel nem egyező munkahely hiánya, jól kereső házastárs stb.) nem tudnak vagy nem akarnak munkát vállalni. Magyarországon azonban – különösen bizonyos korcsoportokban – túlságosan magas az ismert okok nélkül a munkaerőpiactól távol maradók aránya. (35–39 évesek: az inaktívák 50%-a, 40–44 évesek: 47%; 30–34 évesek: 39,2%-a.) A munkaerőpiacot így elkerülők nagyobb arányban férfiak (30–34 évesek: 66,8%; 25–29 évesek: 63%; 35–39 évesek: 57,6). A 40–44 éves nők több mint fele (51,5%) volt inaktív ismert indok nélkül.

Az ismert ok – és bármilyen szerény, de társadalmilag garantált, látható jövedelem – nélkül, tulajdonképpen eltartotti státusban lévő nőkről a tradicionális családi munkamegosztás ismeretében feltételezhetjük, hogy többségüket ténylegesen a családjuk (háztartásuk) tartja el. Természetesen ez a férfiak esetében sem kizárt; bár valószínűbbnek tűnik, hogy sem a nők, sem a férfiak ténylegesen nem inaktívák, hanem a szervezett (bejelentett, adózó) gazdaságon kívül keresik megélhetésüket. A jelenleg inaktívák jelentős része feltehetően megjelenne a szervezett gazdaságban, ha kínálkozna munkahely, és mind a foglalkoztatókat, mind a munkavállalókat a jelenleginél méltányosabb adó- és járulékfizetési kötelezettség terhelné. A foglalkoztatást, és a munkából származó jövedelmeket terhelő adókat tartják Európában is az új munkahelyek létesítését akadályozó egyik legerősebb gátnak.

Az Európai Unióban együtt vesszük számításba a munkáltatók és a munkavállalók adóterheit. Magyarországon az összesített adóteher több mint 80 százalékos! Ezért az európai foglalkoztatási törekvések egyik kulcskérdése a munkát terhelő adók csökkentése, mindkét fél esetében.

Az inaktívak jelentős része – csakúgy, mint a munkanélküliek – ugyanis szívesen dolgoznának, leginkább a szervezett gazdaság keretei között. A MEF kérdéseire válaszolva 454 ezren közölték, hogy szeretnének dolgozni. (A dolgozni kívánó inaktívak száma csaknem kétszerese az aktívan állást kereső munkanélküliekének.) A munkára való inaktívak egyik csoportja a már többször említett passzív munkanélküliek. 1999-ben 109 ezren, 2000-ben 106 ezren jelezték, hogy szeretnének dolgozni, de nem kerestek aktívan állást, mert nem bíznak abban, hogy találnak. Kívülük 336 ezren szeretnének rendszeres munkát, de különféle (jobbára egyéni, családi) okok miatt nem kerestek. További 10 ezren kerestek ugyan munkát, de nem aktívan, vagy a kínálkozó állást nem tudták volna elfoglalni.

A munkavállalási korúak minden csoportjában munkát vállalna az inaktívak 20–40%-a, bármi legyen is inaktivitásuk indoka. Az inaktívak körében tehát a foglalkoztatás növelésének jelentősek a tartalékai. Hamarosan hozzájuk csatlakoznak a következő években nyugdíjassá válók. Évente mintegy százezer 57–62 éves nő és 61–62 éves férfi marad munkavállalási korban, de rajtuk kívül további csaknem 200 ezer (196,5 ezer) férfi és nő lesz 65 évesnél – azaz a jellemző nyugat-európai nyugdíjkorhatárnál – fiatalabb. Az évtized elején a nyugdíjas korúak közül még csaknem félmillióan (488,4 ezren) dolgoztak; feltehető, hogy mai kortársaik közül legalább ennyien még szívesen dolgoznának. E tartalék hasznosításának elsődlegesen a gazdaság folyamatos, további növekedése a feltétele. A gazdaság három nagy szektorában azonban eltérőek a foglalkoztatás növekedésének esélyei. A mezőgazdaság – az átalakulás további útjaitól függetlenül is – várhatóan még kevesebb munkaerőt kíván (eltekintve a csúcsidőszakok rövid idejű igényétől). Az ipar – és elsősorban a feldolgozóipar – jórészt a tőkebefektetésektől függően növekedhet, bár a fejlett technika relatíve kevés emberi munkát kíván. A perspektivikus ágazat a szolgáltatások széles köre, amiben gazdasági szervezetek és a lakosság igényei teremthetnek növekvő keresletet, s vele foglalkoztatási lehetőséget. A szolgáltatások növekedésének ütemét a kormányzat is képes befolyásolni a társadalmi partnerekkel egyeztetett politikával. A sokféle területen tehető lépések között főként jövedelem- és adópolitika nyithat utat a foglalkoztatás gyorsabb ütemű növekedésének, s ebben a ma inaktívak bevonására alkalmas és a szolgáltatásokban igényelt rugalmas foglalkoztatási formák (mint például a részmunkaidő) elterjedésének.